

הרב יוסף מרדכי זילבר

ועד הכשרות "מחזיקי הדם"

ירושלים

אין מבטלין איסור לכתחילה בייצור היין

שאלה: בדרך כלל כשמגיעים הענבים מהכרם ליקב נמצאים בתוך אשכולות הענבים גם חרקים שונים, כגון זבובים ודבורים (לפעמים גם תולעים, אם כי לא שכיח). ואף שלא שכיח שהענבים עצמם יהיו מתולעים. אבל בין הענבים נמצאים חרקים. ומכיוון שאין שטיפה של הענבים לפני הסחיטה, נמצא שהחרקים מתרסקים יחד עם הענבים. האם יש בזה דין אין מבטלין איסור לכתחילה.

תשובה: בשו"ע יור"ד סימן פד. סעיף יד' כתב המחבר וז"ל חטים מתולעים מותר לטחן. והוא שירקד הקמח לאור היום, והוסיף הרמ"א וכל תולעת שיראה שם יזרקנו והשאר מותר (ת"ה סימן קצ"א). ומפשטות לשון המחבר משמע לכאורה שאף אם יש בודאי תולעים, מותר לטחן. והטעם שצריך לרקד הקמח הוא שמא אף לאחר הטחינה נשארו תולעים שלמים, שאינם מתבטלים. אי משום שהטחינה לא היתה מושלמת ונשארו כאלו שלא נטחנו, אי משום שמא נפלו התולעים מכתלי הריחים כמו שביאר הפמ"ג במש"ז סעיף קטן יט, שמדייק זאת מלשון התה"ד שכל תולע שמת מהבל ואבק הקמח בריחים, (וצריך לתקן בלשון הפמ"ג "ולא מהנטחנים" כנלענ"ד).

והנה המחבר סתם בלשונו ולא ביאר סיבת ההיתר, האם כוונתו משום שההיתר של "אין כוונתו לבטל האיסור" מועיל אף כשיש ודאי איסור בתערובת. ובטחינת החיטים אף שהתולעים יטחנו יחד, ובסופו יגיעו לאוכל, ואע"פ כן מותר דאין כוונתו לבטל, או מהטעם שהובא בתה"ד שהתולעים בורחים מחמת קול הריחים, ומביאו מרן בב"י, וכן הובאו דברי התה"ד בש"ך סעיף קטן מ', והנה התה"ד בתירוץ השני מתיר לטחון אף בריחים שאין להם אפרכסת אף שאין מקום לתולעים לברוח. וזה מטעם שהתולעים בטלים לאחר הטחינה. ואין זה מבטל איסור לכתחילה משום שספק אם יתערב שום איסור כלל. וגם אינו מכויץ לבטל, עכ"ל ולכאורה מבואר מדבריו של התה"ד שרק בספק מועיל הכלל שאין כוונתו לבטל. ועדיין צריך לבאר איזה ספק יש בזה הרי מדובר בחטים מתולעים. ואין בריחים אפרכסת שהתולעים יכולים לברוח כמבואר בדברי הש"ך, ואם כן איזה ספק יש. וצ"ל שהספק אם פרשו ממקום גידולם או לא.

ובתשובות רבי עקיבא אייגר חלק א' בסימן עז. דין באריכות בענין חיטים מתולעים. ובתחילה מקשה שבתה"ד מתבאר שצריך לברור החיטים לפני הטחינה ולהסיר המנוקבים. (וכן כתוב בש"ך ס"ק לט. אולם בב"י אינו מביא תנאי זה). ובסוף דבריו מתיר מטעם ספק וגם אין כוונתו לבטל כנ"ל. ומקשה רע"א דאם כן מדוע צריך לברור, הרי ספק אם פירשו התולעים. ובספק הרי מותר לטחון דאין כוונתו לבטל. ומוסיף הגרע"א דודאי אין להקשות. שאף בודאי איסור. נתיר לטחון מטעם שאין כוונתו לבטל, כמו שמתירים בדבש שיש בו נמלים לחמם את הדבש ולסנן את הנמלים אף ששם נראים הנמלים בבירור. משום ששם ודאי מטרתו להפריד הדבש מהנמלים וכל

החימום הוא להוציא האיסור. זה ודאי נחשב, לאין כוונתו לבטל. אבל כשטוחן שמתערב הכל יחד מקרי קצת כוונתו לבטל, מאידך בספק מועיל זה שקצת אין כוונתו לבטל, ושקיל וטרי בענין, וממשיך, ומ"מ קשה מדוע לא נתיר לטחון החיטים אף אם לא בררו לפני כן. הלא הוי ספק שמא לא פירשו. ותירץ שספק כזה. שודאי יש תולעים אלא ספק אם פירשו. אינו נחשב ספק אלא ודאי. ומביא ראיה לזה ע"ש.

אלא שעדיין קשה לו בריחיים שיש אפרכסת שאולי ברחו התולעים מהרחיים, מדוע צריך לברור הרי זה נקרא ספק ובספק אמרינן דאין כוונתו לבטל, ומסיק שהתה"ד חושש שמא אין שישים כנגד התולעים, ולכן יש לברור ואם יש ספק שמא נשאר מעט מותר לטחון מטעם שאין כוונתו לבטל. ובאמת לפ"ז גם ספק כזה של שמא ברחו, או שמא לא פירשו הוי ספק שמותר לטחון אלא שחייבים לברור כדי להבטיח שיהיה שישים, כנגד התולעים. ולפי זה במקום שרק מיעוט התלע ובודאי יש שישים כנגד התולעים, אפשר לסמוך על הספק שמא לא פירשו או בריחיים עם אפרכסת. שמא ברחו התולעים ומותר לטחון החיטים.

ועיין עוד שם, שאולי יש לומר שאין צריך שני הסברות גם ספק וגם אין כוונתו לבטל. אלא שכל סברה לעצמה מתרת, דהיינו ספק בלחוד ומסתמא כוונתו לס"ס, ספק לא נשארו לאחר הבירור, ספק לא פרשו. וכן סברת "אין כוונתו לבטל" מהני להתיר אף בודאי איסור. אבל למסקנא. הוא מחמיר אינו מתיר לטחון אלא בריחיים עם אפרכסת, דהיינו שיש ספק אם יש תולעים, אבל לטחון איסור ודאי אינו מתיר.

ותמיהה לי שאינו מביא את דעת המחבר שסותם שמותר לטחון חיטים מתולעים ולא מתנה שיהיה אפרכסת. או שצריך לברור לפני הטחינה. ונראה דיש לחקור במהות ההיתר של אין כוונתו לבטל. האם מדין "אינו מתכוון" שבכל התורה אתינא עלא. ולכן הדין דרק בספק מותר משום דלא הווא פסיק רישא, אבל בודאי תולעים. דהוי "פסיק רישא". אסור, ולכאורה באיסור "דרבנן" דנקטינן, שפסיק רישא דלא ניהא ליה מותר אף בשאר איסורים, ולא רק באיסורי שבת. עיין שד"ח חלק ה' עמוד קל"א עמוד ב'. יהיה מותר אף בודאי איסור אם אין כוונתו לבטל. ועיין בשד"ח חלק א' בסימן ד וכן בסימן עט בפאת השדה כללים א' שמביא משו"ת הרמץ ומבעל הצמח צדק שדנו על זה שהוי פסיק רישא. והביא תירוצו, שאם אינו מתכוין לבטל, הרי זה דומה לקטימת קיסם שאם אינו רוצה לעשות כלי אינו איסור כלל, כי בתר הכונה קיימינן. ואם כן גם בזה שאינו מתכוין לבטל, אף שזה פסיק רישא, מכיון שלא התכוין לכך הוי כמו נפל ממילא. ואם כי יש לחלק משבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, בכל אופן חזינן שיש מתירים אף בודאי איסור אם אינו מתכוין לבטל.

ויש לעיין אי תולעים בחיטים הוי איסור דאורייתא או דרבנן. דוודאי היכא שהתולעים רוחשים מעל החיטים הוי ניכר האיסור ואינו בטל מדאורייתא אבל לפי משמעות הלשון בתרומת הדרשן. מיירי הכי שהתולעים בתוך החיטים ואינם ניכרים מבחוץ. אלא שמקרי אפשר לברור. והרי בטרחא גדולה יש פוסקים שלא אמרינן שחייב לברור, ואף לאלו שסוברים שכן חייב לברור היינו מדרבנן. ובריה אינו בטל גם הוא רק מדרבנן. לרוב הפוסקים עיין בשד"ח באות הב' סימן כ' ובעוד מקומות. ואין מבטלין איסור לכתחילה אף הוא מדרבנן לרוב הפוסקים. ואם כן אולי אפשר לומר, דהמחבר לשיטתו דפסק ביור"ד סימן ק"ד סעיף ג', דברים המאוסים שנפשו של אדם קצה בהם

שכל אדם כודל מהם הוא נותן טעם לפגם ובטלים ברוב. ומסברה כיוון שנותן טלפ"ג הוא פסיק רישה דלא ניהא, ולכן מובן מדוע פוסק כאן בסימן פ"ד שמותר לטחון בסתמה אף ללא ברירה לפני הטחינה ולא מתנה ההיתר בריחיים עם אפרכסת, שיכולים לברוח, כמו שכתוב בת"ה. אלא מתיר בכל ענין. מטעם שאינו ניהא ליה. אבל לדעת שאר הפוסקים שם שיש להתמיר ולחשוש לשיטת הרש"ל והב"ת. (והרב טהרני שליט"א. הביא פה בקובץ בית הלל חלק ג' חבל פוסקים שמחמירים בתולעים שאינם נחשבים כנטל"פ), אם כן אין זה "אינו ניהא ליה" ולכן רק בספק מותר שלא הוא פסיק רישא. כל זה כתבתי לתרץ את דברי המחבר בסימן פ"ד שלכאורה נראה שמתיר לטחון חיטים מתולעים בכל ענין. אמנם להלכה למעשה מקילין רק בספק ולא בודאי איסור.

ואמנם לאלו הסוברים שספק לשעבר הוא "פסיק רישא" (עיין בביאור הלכה סימן שט"ז ד"ב ולכן יש להזהר). ואם כן אין שייך לומר את המהלך דלעיל וצריך לומר מהלך אחר בדין "אין מתכוין לבטל האיסור" וזהו מכיון שלדעת רוב הפוסקים ביטול איסור לכתחילה הוא רק איסור מדרבנן, יש לומר שחכמים גזרו רק באיסור ודאי, ובספק איסור ואין כוונתו לבטל לא גזרו. ואפשר לומר שהמחבר מתיר גם רק מטעם ספק ואף שסתם "חיטין המתולעים". סמך על זה שיש ספק אם פירשו כמו שכתב רע"א. וגם המחבר עצמו בסעיף ה' כתב תולעים הנמצאים בקמח אסורים שמא פירשו משמע. שאף בקמח כל החשש הוא שמא, פירשו. וכ"ש בחיטים שהיו רק ספק. ולכן מתיר המחבר בחיטין מתולעים. דעדיין הם רק ספק איסור ולא ודאי אבל אם פירשו בודאי כגון בפירות שמתליעים במחומר שהיו כפירשו, עיין שם בסימן פ"ד (אמנם צריכים לרחוש אבל מסתמא מרחשים) ועיין בביאור הגר"א שאוסר אף אם לא רחשו הי"ה אסור אף לדעת המחבר שמתיר בחיטין מתולעים. אמנם ראינו לעיל שיש פוסקים שאף בודאי איסור אם אין מתכוין לבטל מותר כמו שהובאו דבריהם בשד"ח.

ועכשיו לנידון רידן. זה שטוחנין כיום חיטים אף בלא ברירה ובריחיים שאין להם אפשרות להימלט. משום שסומכים על הריסוסים (החומר מתיל ברומיד גורם לחרקים לברוח מתוך החיטים בממגורות) כך שיש ספק אם בכלל נמצאים בחיטים תולעים. ובספק לכולי עלמא מותר לטחון בגלל "שאיין כוונתו לבטל". וכן מתירים לטחון חומוס במפעלי הסלטים, אף שבחומוס יותר שכיח תולעים. אלא שעושים מדרג מהחומס ואם המדרג נקי מחשבין את החומוס "לספק תולעים", ואם במדרג נמצאים תולעים. הרי זה "ודאי" ולא מתירים לטחון. כאמור משום שחוששים לשיטת הש"ך והתרומת הדשן "שבדאי" אין מותר לסמוך על כך "שאיין כוונתו לבטל". ובענבים שעושים יין יש כמה סברות להתיר (א), דאף שאנו רואים שמרחפים, חרקים בתוך הענבים אבל יש להם אפשרות לברוח, והרעש של המגרסה הוא יותר מרעש הריחיים, ומלבד זאת יש להם כנפיים ויכולים לברוח יותר מהר מתולעים, ובמילא הוא רק ספק ובספק כאמור מתירים.

(ב) עוד נראה שהחרקים ביין דומה "לנמלים בדבש" משום שהיין עובר כמה סינונים, ולכן הדבורים או הזבובים אינם מגיעים ליין, ואינו דומה לחיטים מתולעים שגוף התולעים נשאר בקמח ואי משום טעמם (לשיטת החוששים שזה נותן טעם לשבח) הרי כוונתו להפריד האיסור כמו שמסביר רע"א בתשובה ע"ז על תולעים בדבש. ולכן נראה שאין חשש ופקפוק בייצור היין מכל הני טעמי.